

**Ali Haydar Bölükbaşı, İslâm Borçlar Hukukunda
Niza (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022),
256 sayfa, ISBN: 9786254280931**

Kitap
Tanıtımı
Book
Review

Meryem ÜNAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Masters Student, Ankara Social Sciences University, Islamic Studies Institute, Department of Islamic Law, Ankara, Türkiye

 meryem.unal@hotmail.de

 orcid.org/0009-0002-1127-5424

Yazar
Author

Ünal, Meryem. "Ali Haydar Bölükbaşı, İslâm Borçlar Hukukunda Niza (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022)". *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 493-500.

 doi.org/10.53352/tevilat.1396275

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 26.11.2023

e-ISSN: 2757-654X

Accepted / Kabul Tarihi: 18.12.2023

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Ali Haydar BÖLÜKBAŞI, İslâm Borçlar Hukukunda Niza (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 256 sayfa, ISBN: 9786254280931

Taraflar arası anlaşmazlık anlamına gelen niza kavramı, İslam borçlar hukukunda birçok sözleşmenin fesat sebebi olarak zikredilmektedir. Hem klasik kaynaklarda hem de çağdaş çalışmalarda fesat sebeplerinin başında sayılması nedeniyle bir anahtar kavramdır. Nizanın anlamını, kapsamını ve felsefesini önce doktora tezi olarak çalışan, ardından kitap olarak yayınlayan Ali Haydar Bölükbaşı'nın bu kitabı, İslam borçlar hukukuna dair değerli bir çalışmadır.

Özet

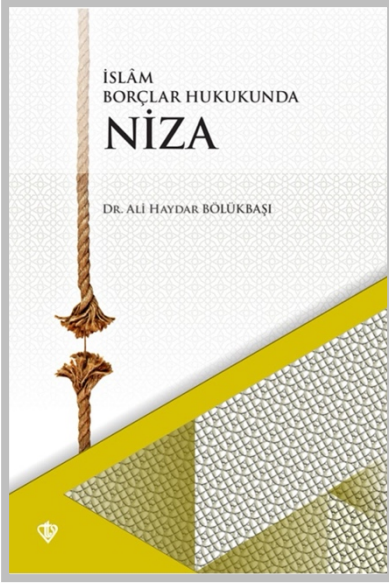
Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Borçlar Hukuku, Niza, Fasit Akitler.

Ali Haydar Bölükbaşı, Niza in Islamic Law of Obligations (Ankara: Türkiye Diyanet Foundation Publications, 2022), 256 pages, ISBN: 9786254280931

The concept of “niza”, which signifies inter-party dispute, is mentioned as a cause for invalidating many contracts in Islamic law of obligations. Being highlighted as a primary cause of invalidation in both, classical sources and contemporary studies, as a key concept. Ali Haydar Bölükbaşı's book, which initially began as a doctoral thesis and was later published as a book, delves into the meaning, scope, and philosophy of “niza”. This book stands as a valuable contribution to the field of Islamic law of obligations.

Abstract

Keywords: Islamic Law, Law of Obligations, Niza, Invalid Contracts.

İslam borçlar hukukunda birçok sözleşmenin fesat sebebi olarak zikredilen ve taraflardan her birinin haklı olduğunu iddia ettiği bir anlaşmazlık durumu anlamına gelen niza kavramının müstakil bir çalışmada etraflıca incelenmesi önem arz etmektedir. Zira klasik fıkıh kaynakları başta olmak üzere çağdaş çalışmalarda sıklıkla fesat sebebi olarak kabul edilen durumların başında niza gelir. Niza Hanefi mezhebi başta olmak üzere fıkıh mezheplerinin

izlediği hukuk politikalarının anahtar kavramıdır.¹ Bu kavramı ortaya çıkarıp geliştiren mezhebin Hanefi mezhebi olması sebebiyle de bilhassa Türkçe olarak bu meselenin çalışılmasına, bu anlamda nizanın anlamı, kapsamı ve felsefesinin yapılmasına şiddetle ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Zira Hanefi mezhebi, yayılma bakımından en geniş mezhep olmanın yanında ayrıca Türkiye Müslümanlarının çoğunluğunun da mensup olduğu bir mezheptir. Bu ihtiyaca binaen Ali Haydar Bölükbaşı, bu konuyu doktora tezi olarak çalışmış ve sonrasında kitap olarak yayımlamıştır. Bu bağlamda Hanefi mezhebini esas almakla beraber, diğer mezheplere de değinerek çalışmaya mezhepler arası değer katmıştır. Soyut bilgilerden ziyade somut örneklerle anlaşılır hale gelen borçlar hukukuna dair yazılan bu kitap, çeşitli ve çok sayıda örnekler getirerek bu sahada yer alan değerli bir çalışmadır.

Kitap bir giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölüm, "Hukuk Sistemlerinde Niza" başlığını taşımakta ve öncelikle nizanın mahiyeti, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde niza kavramı, mezheplere göre İslam hukuk doktrininde niza ve son olarak Kara Avrupası hukuk sistemlerinde niza konularını

¹ bk. Mahmut Samar, "Hanefi Mezhebi Özelinde Klasik Fıkıhta Hukuk Politikası", *İslam ve Yorum III* (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2019).

içermektedir. “Nizanın Hüküm Doğurduğu Özel Akitler” başlığını taşıyan ikinci bölümde yazar, müzayakaya ve müsamahaya dayalı akitleri ve anlaşmazlıkların önlenmesi ilkesini araştırmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise, “Akit Teorisinde Niza” başlığı altında illet-hikmet tartışması bağlamında niza, nizaya sebep olan amiller, nizanın oluşumuna engel olan sebepler, nizanın çözümünü sağlayan kaynaklar ve nizanın sonuçları üzerinde durmuştur. Bu bölüm, kapsam olarak da en geniş bölümdür.

Yazar Ali Haydar Bölükbaşı, akitle alakalı bir husustaki belirsizliğin akdin tarafları arasında anlaşmazlığa sebep olması anlamındaki “niza” kavramının ne Türkiye’de ne de İslam coğrafyasında çalışıldığını önsözde ifade ederek bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmayı yaptığını ifade etmiştir. Kitabın giriş bölümünde yazar, izleyeceği yolun genel çerçevesini çizerek okuyucuyu metnin yapısına hazırlamıştır. Ayrıca fesad teorisinin bir sonucu olarak niza kavramını ortaya çıkaran, sistemleştiren ve meselelerin çözümünde genellikle niza kavramına başvuran mezhep olması hasebiyle kitapta daha ziyade Hanefi mezhebinin esas alındığı, diğer mezheplerin niza anlayışının ise bir başlık altında incelendiği bildirilmiştir. İlaveten giriş kısmında nizanın fıkıh ilmi açısından önemi dört nokta altında özetlenerek, bu çalışmanın önemine işaret edilmiştir. Bunlar: (1) Nizanın hukukî işlemlerin sıhhatini olumsuz etkilemesi. (2) Anlaşmazlığa sebep olan meselelerin çözüm yollarıyla beraber fıkıh kitaplarında muhtelif başlıklar altında ele alınması. (3) Son dönem çalışmalarda nizaya gerekli dikkatin çekilmemiş olması. (4) Mahkemelerin iş yükünün artmasına bir çözüm olarak niza teorisinin önerilmesi.

Kitabın birinci bölümünde yazar, niza kavramının mahiyetini ve tanımını ele almaktadır. Burada dikkat çeken olumlu bir nokta, bu kavramın sırf lügat ve terim anlamlarının değil, aynı zamanda günümüz Türk hukukundaki ve İngilizcedeki karşılığının da ifade edilmesidir. Bu şekilde modern hukuk araştırmacıları için de bir kolaylık sağlanmaktadır. Yine bu bölümde niza kavramının dört fıkıh mezhebindeki yeri incelenmiştir. Bu da bilhassa mezhepler arası mukayeseli çalışmalar yapan kimseler için faydalıdır. Yazarın, nizanın bu mezheplerdeki önemini özet birkaç cümlede ifade etmesi, daha sonra ise her mezhebin görüşünü detaylıca aktarması,

zihnin ön hazırlığı açısından isabetlidir. Bu bağlamda, Hanefi mezhebinin Türk hukukuna ve mer'î hukuka diğer mezheplerden daha yakın olmasının ifade edilmesi, yine İslam hukuku ile modern hukuku karşılaştırmak isteyen kimseler için faydalı olacaktır. Bu bölümün son kısmında ise, genelde Kara Avrupası hukuk sistemlerinde, özelde ise Roma hukuku ile Türk ve İsviçre hukukunda fıkha göre nizaya sebep olup akdi ifsad eden durumlar ele alınmıştır. Bu bağlamda yer yer Hanefi mezhebine kıyaslamalar yapılmıştır. Burada kapalılık ve anlaşılmazlık ihtimali barındıran yerler tafsilatlı bir şekilde açıklanarak, muhtelif yerlerde örnekler sunularak konuların okuyucular için anlaşılır olması sağlanmıştır.

Nizanın hüküm doğurduğu özel akitlerin incelendiği ikinci bölüm, müzayakaya dayalı ve müsamahaya dayalı akitler ile İslam hukukunda anlaşmazlıkların önlenmesi ilkesi şeklinde isimlendirilen üç başlık altında ele alınmıştır. Müzayakaya dayalı akitler, satış akdi ve satış akdi şartlarına benzeyen akitler olarak ikiye ayrılmıştır. Yazar, satış akdini oldukça detaylı ve geniş bir çapta ele almıştır. Bu bağlamda, satış akdinde nizaya sebep olacak hususlar akit konusunun, yani mahallin bilinmemesi ve satış bedelinin yani semenin bilinmemesi olarak iki noktada ele alınmıştır. Yazar, mahallin bilinmemesini şu dört gruba ayırarak açıklamıştır: 1-Akit konusunun zatının tayin edilmemiş olması, 2-akit konusunun cinsinin, 3-miktarının ve 4-vasfının bilinmemesi. Semeninin bilinmemesi ise şu beş grupta incelenmiştir: 1-Bedelin cinsinin, 2-ifa zamanının, 3-miktarının, 4-vasfının ve 5-ifa mekanının bilinmemesi. Şartları satış akdinin şartlarına benzeyen akitlere gelecek olursak bunlar, sarf akdi, selem akdi, icâre akdi, istisna' akdi, şirket akitleri, rehin akdi ve kitabet akdi olmak üzere yedi akit olarak ele alınmış ve detaylıca işlenmiştir. Müsamahaya dayalı akitleri yazar; hibe, iâre, kefâlet, vekâlet, sulh, itk / köle azadı ve nikah akdi olarak açıklamıştır.

Bu bölümde olumlu olarak dikkat çeken nokta, kapalılıkların ifade edilmesi, alt başlıklarla konunun daha anlaşılır kılınması ve ayrıntılara girilmesi, ayrıca her konuya dair çeşitli örneklerle meselenin pekiştirilmesinin sağlanmasıdır. Özellikle misallerle soyut anlatımın zenginleştirilmesi, okuyucunun konuyu daha iyi anlamasına ve somutlaştırabilmesine etki etmektedir. Akitlerden

bazılarının tanımının yapılması, bazılarının ise – anlaşılır olduğu kabul edilerek – tanımına yer vermeden niza ile alakasının ifade edilmesi, dikkat çekmektedir. Bu noktada tek cümlelik kısa açıklamalarla her akdin özet bir tanımı yapılarak, okuyucu nezdinde oluşabilecek muhtemel anlaşmazlık ve/veya kapalılık önlenebilirdi.

Kitabın üçüncü bölümü, “Akit Teorisinde Niza” başlığıyla artık niza kavramının belli akitler altında değil, genel anlamda niza kavramına odaklanılarak incelendiği bölümdür. Burada yazar, ilk olarak nizanın fıkhi açıdan illet mi yoksa hikmet mi olduğu meselesini ele alarak bu bağlamda fıkıh alimlerinin ileri sürdüğü farklı görüş ve açıklamaları zikretmekte, ardından ise özet olarak nizanın illet olduğu sonucunun bu görüşler ekseninde isabetli olduğunu ifade etmektedir. Bölükbaşı, bu mesele bağlamında ayrıca akdi fâsid hale getiren nizanın, teslim ve tesellüme mâni olan çekişme olduğunu, yoksa buradan mutlak anlaşmazlık kast edilmediğinin altını çizmektedir. Diğer mezheplerin ve son dönem İslam hukukçularının görüşleri de muhtasar olarak belirtilmiştir.

Nizanın illet ve hikmet bağlamındaki incelemesinin ardından, nizaya sebep olan hususların taşınması gereken şartlar yani nizanın oluşum şartları üzerinde durulmaktadır. Bunlar özet olarak şu beş şarttır: Nizanın teslimi gereken bir malda söz konusu olması, akdin mümâkese ve müzayakaya dayalı olması, akitteki cehalet ve cehalet kaynaklı gararın nizaya sebep olacak derecede olması, akitteki cehalet ve cehalet kaynaklı gararın akdin asli unsurlarında olması ve mâlumiyetin müşteri için şart olması. Bölükbaşı, bu şartları çeşitli ve çok sayıda örneklerle açıklamıştır. Böylelikle konular somutlaştırılmıştır. Ayrıca Hanefi mezhebi esas alınmakla birlikte uygun düşen yerlerde diğer mezheplerin ve müstakil görüş beyan eden alimlerin görüşlerine de yer verilmektedir. Bu bağlamda örneğin Hanefi mezhebinin kullandığı cehalet yerine diğer mezheplerin garar kavramını, cehalet-i yesire ve fahişe yerine de az ve çok garar kavramlarını kullanmaları gibi mezhepler arası farklı kullanımı olan kavramlar açıklanmaktadır. Buna ilaveten sadece bir tane olsa da grafik eklenmesi çalışmaya görsellik kazandırmıştır.

Ardından nizaya sebep olan amiller olarak cehalet, garar, zarar, fasid şartlar, takdirin kişilere bırakılması (sübjektif belirleme), piyasa değeri ve mahallin birimleri arasında farklılığın olması meseleleri ele alınmaktadır. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de Bölükbaşı çeşitli örneklere ve alimlerin görüşlerine yer vererek meseleyi detaylandırmıştır.

Üçüncü bölümün bir diğer başlığında nizanın oluşumuna engel olan sebepler incelenmektedir. Bunlar, Hanefi fıkıh literatüründe genel kuralın dışında kalmasına rağmen istihsânen meşru kabul edilen işlemlerin dayandığı noktalar olup zaruret, hacet, örf, meşakkat, beyan, satıcının malın kendisine ait olduğunu belirtmesi, işaret ve muhayyerlik hakkı tanıma olmak üzere yedi kısımda ele alınmıştır. Bu bağlamda gerekli açıklamalar, istihsân yöntemine dayalı olarak cevaz verilen işlemler ve bunlarla ilişkili örnekler beyan edilmiştir.

Yazar, son olarak nizanın çözümünü sağlayan kaynakları nizaya sebep olan hususların kalıcı hale gelmeden önce, yani kable't-takarrur ortadan kaldırılması, tayin, rıza ve mahkeme olmak üzere dört başlık altında ele almıştır. Ardından hukukî ve hukukî olmayan sonuçlara ayırarak nizanın sonuçlarını açıklamış ve bölümün sonuna gelmiştir. Hukuki olmayan sonuçlar, teslim ve tesellümün imkânsız hale gelişi, akdın amacının gerçekleşmemesi ve akitlerin devamının sağlanamaması şeklinde sıralanarak açıklanmıştır. Hukuki olan sonuçlar ise yine Hanefi mezhebi esasında butlana veya sahihe dönüştürülebilen yahut dönüştürülemeyen fesattır. Bölükbaşı, bu bölümleri de örneklerle çeşitlendirmiştir. Eser, bir sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Çalışmanın kısaca genel değerlendirmesini yapacak olursak, oldukça verimli ve iyi çalışılmış bir kitap olduğu ifade edilmelidir. Bölükbaşı, her bölümde muhtelif ve çok sayıda örnekler vererek hem kitabı zenginleştirmiş hem de konuların iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Buna ilaveten sadece Hanefi mezhebinin değil, diğer mezheplerin görüş ve ifadelerine de yer vererek çalışmanın konusu olan nizanın mezhepler açısından değerlendirilmesinin net bir şekilde ortaya konmasını sağlamıştır. Ayrıca yer yer kavramların Arapça ve İngilizce karşılıklarıyla verilmesi bilhassa akademik çalışma yapmak isteyen kimseler için

faydalı bilgiler sağlamıştır. Buna ilaveten uygun düşen yerlerde Mecelle kaidelerine atıfta bulunulması da okuyucuya ek bilgi sağlamıştır.

Kitabın genel yapısıyla ilgili ifade etmek istediğimiz nokta ise, tasnifin uygun ve düzenli, yazım tarzının da çalışmanın başından sonuna kadar tutarlı olduğudur. İlgili yerlerde ayetlerden ve Arapça kaynaklardan ibarelerin dipnotta verilmiş olması, yazının akıcılığının bozulmaması açısından isabetli olmuştur.

Sonuç itibariyle İslam borçlar hukukunda neredeyse akitlerin tamamıyla ilgili bir kavram olan niza, bu çalışma ile kapsamlı bir şekilde işlenmiş olup fıkıh alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bununla birlikte eser, konuyla ilgili başka çalışmalara da ilham olacak niteliktedir.